

Толстоухов Анатолій Володимирович

Доктор філософських наук, академік

Національна академія педагогічних наук України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0000-1028-9221>

e-mail: anatoliytolst@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНИЙ СОЛІДАРИЗМ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА МОДЕРНОСТІ

Резюме

У статті здійснено комплексний аналіз національного солідаризму як соціально-політичної доктрини, спрямованої на подолання внутрішніх соціальних і політичних розколів у межах національної держави. Метою дослідження є концептуалізація національного солідаризму як альтернативи як класово-конфліктній логіці марксизму, так і атомізованому індивідуалізму ліберальної традиції, а також визначення його теоретичної та практичної значущості для сучасної України.

У процесі дослідження проаналізовано ідейні витoki солідаристської парадигми, зокрема соціологічний солідаризм, французьку солідаристську доктрину Леона Буржуа, християнську соціальну думку та концепції органічного націоналізму. Виявлено, що національний солідаризм ґрунтується на уявленні про націю як органічну політичну цілісність, у межах якої соціальні групи взаємодіють не через антагонізм, а через солідарну координацію інтересів, підпорядковану загальнонаціональному благу.

Окрему увагу приділено аналізу основних історичних шкіл і моделей національного солідаризму, зокрема французької, італійської корпоративної, німецько-австрійської універсалістської та української традицій. Обґрунтовано принципову відмінність між класичним солідаризмом і його авторитарними деформаціями міжвоєнного періоду, що виникали внаслідок підміни солідарності державним примусом.

Досліджено український класичний солідаризм у працях В'ячеслава Липинського, Миколи Сціборського та в ідейному дискурсі міжвоєнного

національно-державницького руху. Виявлено його виразно державотворчий характер, зумовлений умовами бездержавності та соціальної фрагментації. Доведено, що в сучасних умовах війни й суспільної мобілізації солідаризм може бути переосмислений як нормативна рамка соціальної згуртованості, громадянської відповідальності та національної стійкості, сумісна з демократичним політичним ладом.

Ключові слова: національний солідаризм; солідарність; політична нація; соціальна згуртованість; громадянська солідарність; національна стійкість; державотворення; соціальна справедливість; політична ідентичність; громадянське суспільство; демократична держава; політична відповідальність; ідеології модерності.

Вступ

У політичній думці ХХ — ХХІ століть національний солідаризм постає як спроба подолати фундаментальні суперечності модерного суспільства, зумовлені конфліктом між класовою логікою соціалізму та індивідуалістичною парадигмою лібералізму. Йдеться не лише про альтернативну соціально-економічну модель, а насамперед про *цілісне світоглядне бачення політики*, в центрі якого перебуває нація як органічна форма історичного буття.

Національний солідаризм — це ідеологічна та соціально-політична концепція, що поєднує ідею національної єдності з принципом соціальної солідарності, ставлячи за мету подолання класових, групових і партійних антагонізмів в ім'я цілісності нації та держави. У межах цієї доктрини суспільство мислиться не як сума ізольованих індивідів або антагоністичних класів, а як структурована спільнота взаємозалежних соціальних груп, об'єднаних спільною історичною долею, культурою та політичною відповідальністю.

Ключовим принципом національного солідаризму є відмова від парадигми «клас проти класу» на користь формули «соціальні групи в межах одної нації». У цьому сенсі солідаризм виступає не запереченням солідарної взаємодії соціальних груп у межах єдиної нації, соціальної диференціації, а спробою її етичного та політичного впорядкування. Різноманіття інтересів визнається об'єктивним фактом, однак їх реалізація має відбуватися в рамках загальнонаціонального блага, а не шляхом деструктивного конфлікту.

У загальному тлумаченні національний солідаризм ґрунтується на таких базових положеннях:

- нація розглядається як органічна цілісність, що передує окремим соціальним і політичним утворенням;

- інтереси соціальних груп підпорядковуються загальнонаціональному благу, яке має пріоритет над приватними або партійними цілями;
- соціальні конфлікти вирішуються через співпрацю та солідарність, а не через класову боротьбу;
- держава виступає арбітром і координатором суспільних інтересів, забезпечуючи баланс між свободою, справедливістю та порядком.

Таким чином, національний солідаризм поєднує в собі нормативний, етичний і політичний виміри. Він апелює не лише до інституційних механізмів, а й до моральної відповідальності соціальних акторів перед нацією як історичним суб'єктом. Саме це дозволяє розглядати його не просто як одну з ідеологій ХХ століття, а як світоглядну альтернативу, актуальність якої знову зростає в умовах сучасних криз ідентичності, соціальної фрагментації та війни.

Чи актуально це сьогодні? Безапоречно, однак лише за умови чіткого демократичного «рамкування». У ХХІ ст. ідеї національного солідаризму найчастіше повертаються не як «міжвоєнна ідеологія», а як мовно-концептуальна матриця соціальної згуртованості та національної стійкості: як суспільний порядок, у якому різні групи (праця/капітал, регіони, професії, громади) не знищують одна одну політично, а погоджують інтереси в межах спільного «ми».

Показово, що в сучасній європейській політичній лексиці центральним стає поняття «social cohesion»: Рада Європи визначає соціальну згуртованість як «спроможність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів... мінімізуючи нерівності та уникаючи маргіналізації; управляти відмінностями й поділами» [1, р.3]. А в дискусіях про безпеку — поняття «resilience» як здатність витримувати удари, адаптуватися й відновлюватися (у т.ч. в демократичний спосіб).

Отже, «національний солідаризм» сьогодні може бути прочитаний як світогляд і політична етика згуртованої нації якщо він: не підміняє плюралізм монологом держави; не перетворює «єдність» на антиполітику (скасування конкуренції і відповідальності); не виправдовує авторитарні «деформації» ХХ ст. (про ризик такої деформації прямо застерігає й українська історіографічна традиція огляду солідаризму).

Методи дослідження

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціальних політологічних методів, що забезпечило комплексний аналіз національного солідаризму як соціально-політичної та світоглядної доктрини. Так, *історико-політологічний метод* використано для з'ясування умов виникнення та еволюції національного солідаризму в європейській і українській політичній думці кінця ХІХ — першої половини

XX століття, а також для розмежування класичних і деформованих (авторитарних) моделей солідаризму. *Порівняльний метод* застосовано з метою зіставлення національного солідаризму з лібералізмом, соціалізмом, корпоратизмом і націоналізмом, що дозволило виявити його специфіку як доктрини, орієнтованої на подолання соціального конфлікту шляхом солідарної координації інтересів. *Структурно-функціональний метод* дав змогу проаналізувати взаємодію нації, соціальних груп, держави та громадянського суспільства в межах солідаристської парадигми та уточнити роль держави як арбітра і координатора суспільних інтересів. *Нормативно-аналітичний метод* використано для розкриття ціннісних засад солідаризму — ідей загальнонаціонального блага, соціальної справедливості та відповідальності, що дозволило обґрунтувати його світоглядний, а не суто інституційний характер. *Системний підхід* забезпечив цілісне осмислення національного солідаризму та дав змогу визначити можливості його актуалізації в сучасних умовах війни, соціальної мобілізації й національної стійкості.

Результати дослідження

Ідейні витoki національного солідаризму

Національний солідаризм не виникає як завершена ідеологія «з нуля». Він формується як *синтетична відповідь модерності* на кризу соціальної інтеграції, коли такі класичні ідеологічні парадигми як лібералізм і марксизм — виявляються нездатними забезпечити одночасно соціальну справедливість, політичну стабільність і національну єдність. Його інтелектуальна генеалогія поєднує декілька джерел, кожне з яких вносить власний концептуальний елемент.

1) Соціологічний (французький) солідаризм: солідарність як структурний факт суспільства

Перший фундамент національного солідаризму закладається у французькій соціології кінця XIX століття, передусім у працях *Еміля Дюркгайма*. Для Дюркгайма солідарність — це не моральна абстракція і не політичний лозунг, а об'єктивний спосіб соціального зв'язку, зумовлений поділом праці та функціональною взаємозалежністю індивідів. У праці *De la division du travail social* Дюркгайм показує, що в модерних суспільствах механічна солідарність (заснована на подібності) поступається місцем *органічній солідарності*, яка виникає саме з відмінностей і спеціалізації. Він наголошує, що поділ праці «створює між людьми систему прав і обов'язків, яка зв'яже їх міцніше, ніж будь-яка зовнішня примусовість» [2, р. 129]. Ця теза принципова для солідаристської логіки: соціальна єдність не потребує однаковості, але потребує взаємного визнання функцій і ролей.

Подальший крок робить політична філософія: якщо солідарність є фактом, то вона має бути визнана й інституціоналізована політично. Саме тут соціологія переходить у доктрину. Безпосереднім теоретичним ядром солідаризму як політичної доктрини стала концепція *Леона Буржуа*, сформульована в останні десятиліття XIX століття і офіційно прийнята як соціальна філософія Третьої Французької Республіки [3].

У працях Л. Буржуа солідаризм розглядається як третя позиція між лібералізмом і революційним соціалізмом. Його завданням є не ліквідація соціальних відмінностей, а їх моральне та правове врівноваження. Центральною категорією виступає *quasi-contrat social*, тобто уявний соціальний контракт між індивідом і суспільством. У цьому контексті Дж. Хейворд підкреслює, що для Буржуа солідаризм був не просто теорією, а офіційною державною філософією, покликаною «перетворити республіку з формально-правової на соціально відповідальну» [4, р. 24].

Л. Буржуа виходив із простого, але радикального припущення: «Індивід ніколи не починає з нуля; він входить у світ, де все вже підготовлене працею інших» [4, р. 28]. Звідси формується ключове поняття «соціального боргу» (*dette sociale*). Кожна особа користується благами цивілізації: мовою, правом, безпекою, інфраструктурою, знаннями — і тому зобов'язана суспільству. У французькому «радикальному» середовищі кінець XIX ст. цю логіку формулюють максимально прямо: «найсильніше й найглибше... — це почуття соціального обов'язку, або, краще, соціального боргу, що тяжіє над кожним із нас» [5, р. 10].

Доречно зауважити, що цей борг не є ані юридичною провиною, ані моральною провиною в класичному сенсі; він є структурним обов'язком, який має бути врівноважений через податки, соціальну політику, взаємну відповідальність. Дж. Хейворд точно формулює суть буржуазівського солідаризму як поєднання факту і норми: «Солідарність мислилася як нормативний факт, тобто як соціальна реальність, наділена імперативною моральною та політичною зобов'язувальністю» [4, р. 28].

Важливо, що у цій моделі, держава не поглинає суспільство, а виконує функцію гаранта справедливого перерозподілу та соціального миру. Ця модель:

- сумісна з парламентаризмом;
- визнає політичний плюралізм (відкидає абсолютний індивідуалізм);
- не зводить солідарність до примусу;
- відкидає класову боротьбу;
- прагне доповнити демократію соціальною етикою.

Загалом, класичний хід солідаристського мислення наступний: суспільство тримається не тільки на праві й силі, а й на структурній

взаємопотребі (поділ праці, кооперація, моральні зобов'язання). Саме тому французький солідаризм часто розглядається як нормативна «точка відліку», від якої можна відміряти подальші, радикальніші інтерпретації. Однак, саме тут виникає інтелектуальна можливість так званої «націоналізації» солідаризму», тобто перенесення логіки соціального боргу з рівня суспільства на рівень політичної нації.

2) Християнська соціальна доктрина: моральна вертикаль солідаризму

Християнська соціальна думка, насамперед католицька, надає солідаризму чіткий етико-нормативний каркас. Енцикліка *Rerum Novarum* (1891) Лева XIII формулює принципи, які згодом органічно входять у солідаристський дискурс:

- гідність людської праці;
- обмеження експлуатації;
- відповідальність держави за загальне благо;
- право на професійні об'єднання,
- моральну відповідальність власності [3].

Важливо, що тут солідарність не заперечує приватну власність і соціальну ієрархію, але вбудовує їх у моральний порядок. Держава мислиться не як нейтральний «нічний сторож». Тут важливо, що солідарність розуміється не як «злиття в одне», а як моральна кооперація і соціальне служіння), як гарант справедливості між соціальними групами.

У цьому сенсі християнська доктрина зближує солідаризм із поняттям субсидіарності: вищі рівні влади не замінують нижчі, а підтримують їх, зберігаючи соціальну тканину суспільства. Саме ця логіка пізніше стане ключовою для поміркованих солідаристських і

3) Італійський корпоративний солідаризм: інституціоналізація примирення праці й капіталу

Окрема траєкторія розвитку солідаристської ідеї формується в міжвоєнній Італії, де соціальна солідарність була концептуалізована та інституціоналізована в межах корпоративної держави. На відміну від класичного солідаризму, що виходив із морально-нормативної зобов'язувальності соціальної єдності, італійський варіант прагнув вбудувати солідарність безпосередньо в архітектуру державної влади.

Теоретичне обґрунтування цієї моделі було пов'язане насамперед з працями *Альфредо Рокко* та *Джузеппе Боттаї*, які розглядали корпоративізм як альтернативу як ліберальному парламентаризму, так і марксистській концепції класової боротьби.

У програмних текстах А. Рокко держава постає як «етична та правова форма нації», що має право інтегрувати й упорядковувати соціальні інтереси задля вищої політичної єдності. У своїй доповіді *La dottrina politica del fascismo* він прямо наголошував, що фашистська держава «заперечує класову боротьбу як деструктивну» і замінює її організованим професійним представництвом, підпорядкованим національним інтересам [6, р. 17-19]. Корпоративна система, відповідно до цієї логіки, мала на меті:

- замінити класову боротьбу обов'язковим представництвом професійних корпорацій;
- інтегрувати працю і капітал у спільну державну рамку, позбавляючи їх автономного політичного статусу;
- підпорядкувати соціальні інтереси «вищій єдності нації», що інтерпретувалася як політико-моральна категорія.

У працях Дж. Боттаї корпоративізм описується як «органічна форма солідарності», в якій соціальні групи існують не як конфліктні актори, а як функціональні елементи єдиного державного цілого. У книзі *La Carta del Lavoro* він підкреслював, що корпорації є «інструментом державної гармонізації інтересів», а не майданчиком для автономного соціального діалогу [7, р. 42-44].

Таким чином, у теоретичних засадах італійського корпоративізму держава постає не як нейтральний арбітр між соціальними групами, а як організуючий центр солідарності, що визначає її зміст, межі та форми. Саме на цьому етапі солідаризм набуває вертикального характеру, трансформуючись із морально-нормативного принципу у політико-адміністративний механізм.

Цей зсув добре корелює з ширшими консервативно-корпоративними проектами міжвоєнної Європи. У дослідженні, присвяченому універсалізму *Отмар Шпанн*, наголошується, що корпоративізм мислився як «третій шлях» між капіталізмом і соціалізмом, однак з часом «почав деградувати у форму тоталітарного колективізму», втрачаючи плюралістичний потенціал [8, р. 1].

Політологічна література загалом сходиться на тому, що в італійській моделі солідаристський принцип поступово зливається з політичним примусом. Солідарність перестає бути результатом добровільної моральної згоди між соціальними акторами й перетворюється на нормативно нав'язувану форму лояльності до держави. У цьому сенсі італійський корпоративний солідаризм доцільно трактувати не як нормативний зразок солідаристської доктрини, а як історичну деформацію солідаристської ідеї, у якій прагнення соціального миру було підпорядковане логіці сильної, ієрархічно організованої держави.

4) Німецько-австрійська школа: універсалізм і принцип цілісності

Важливе місце у формуванні інтелектуальних засад національного солідаризму посідає німецько-австрійська універсалістська традиція 1920-1930-х років, репрезентована насамперед концепцією Отмар Шпанн. У межах своєї теорії універсалізму він розробляє категорію *Ganzheit* (цілісності), що стає вихідним принципом його соціально-політичного мислення.

Фундаментальна теза О. Шпанна полягає в тому, що соціальна реальність має первинно цілісний, а не атомістичний характер. Як він наголошує: «Ціле не є сумою частин; навпаки, частини отримують свій сенс лише через ціле» [9, р. 7]. У цій логіці солідарність не є результатом добровільної угоди чи морального вибору, а випливає з самої структури соціального цілого. Держава виступає формою політичного втілення цієї цілісності, а індивіди та групи — функціональними елементами органічного порядку.

Американський дослідник *Томас Ріга* слушно зауважує, що універсалізм О. Шпанна первісно замислювався як антиіндивідуалістська, але не обов'язково тоталітарна альтернатива ліберальному модерну. Проте специфічні історичні умови міжвоєнної Європи сприяли його подальшій політичній радикалізації. Універсалізм Шпанна, задуманий як альтернатива атомістичному лібералізму, «почав деградувати у форму тоталітарного колективізму» [10, р. 1]. У цьому контексті універсалізм описується як система, в якій «усі частини людського життя органічно пов'язані з цілим» [10, р. 1], що істотно звужує простір для соціального плюралізму. У цій моделі солідарність утрачає добровільно-моральний вимір і перетворюється на інструмент державної мобілізації.

Саме тут універсалістська школа набуває принципового значення для концепції національного солідаризму. Нація або держава інтерпретуються як первинне ціле, тоді як соціальні, професійні чи станові групи наділяються суто функціональною роллю. Відповідно, їхнє завдання полягає не в артикуляції конфліктних інтересів, а у виконанні визначених функцій у межах загальнонаціональної цілісності.

Для теорії національного солідаризму ця школа є показовою з трьох причин:

- вона вводить ідею органічної держави як носія надіндивідуальної єдності;
- радикалізує принцип «нація понад класами», зводячи соціальні протиріччя до технічних дисфункцій;
- демонструє небезпеку злиття солідарності з метафізикою держави, за якої солідарність утрачає добровільно-моральний характер і набуває обов'язково-ієрархічної форми.

У цьому сенсі німецько-австрійський універсалізм постає не стільки як нормативний ідеал солідаризму, скільки як граничний випадок його трансформації, що дозволяє виявити межу між солідарністю як моральним принципом і солідарністю як інструментом політичної цілісності.

Якщо порівнювати універсалізм Отмара Шпанна та, скажімо, французького солідаризму Леона Буржуа, то слід зазначити, що Л. Буржуа виходить з принципово іншої засади. У праці *Solidarité* він розглядає солідарність не як метафізичну цілісність, а як нормативний факт соціального життя, тобто реальний, але водночас морально зобов'язувальний. Л. Буржуа наголошує, що індивід завжди перебуває у стані соціального боргу перед суспільством, оскільки користується плодами колективного розвитку: «Людина народжується боржником суспільства; вона користується результатами спільної праці, ще нічого не віддавши натомість» [11, р. 74].

Принципово важливо, що в Л. Буржуа солідарність не скасовує індивідуальної свободи, а навпаки — передбачає її моральну відповідальність. Держава в цій моделі не є носієм абсолютної цілісності, а виконує роль інструменту забезпечення соціальної справедливості та рівноваги між правами і обов'язками.

Таким чином, якщо універсалізм О. Шпанна концептуалізує солідарність як онтологічно задану ієрархічну єдність, то французький солідаризм Л. Буржуа розуміє її як морально-нормативний принцип, що потребує усвідомленого прийняття й правового оформлення корпоративних моделей.

5) Органічний націоналізм і анти-марксизм: політичне «ми» замість класу

Значущим концептуальним компонентом формування національного солідаризму постає органічний тип націоналізму, характерний для країн Центрально-Східної Європи початку ХХ століття. У межах цієї традиції солідаристська ідея набуває чіткої політико-філософської рамки: нація осмислюється як історична, культурна й політична цілісність, що не зводиться ані до суми автономних індивідів, ані до сукупності економічних класів.

Органічний націоналізм формується як відповідь одразу на дві домінуючі модерні ідеології. З одного боку, марксизм критикується за редукцію політики до економіки та за абсолютизацію класового конфлікту як «двигуна історії», що підміняє політичну спільноту соціально-економічною схемою. З іншого боку, лібералізм піддається критиці за атомізацію суспільства, внаслідок якої політична єдність розчиняється у сукупності приватних інтересів.

У цій логіці нація постає не як етнічний або біологічний феномен, а як простір солідарної відповідальності поколінь, у межах якого поєднуються минуле, сучасне й майбутнє політичної спільноти. Таке розуміння нації було притаманне, зокрема, німецькій традиції історичного націоналізму. Фрідріх Майнеке підкреслював, що нація є «живою історичною спільнотою», яку не можна пояснити виключно раціональними чи економічними категоріями [12, р. 9].

Національний компонент органічного солідаризму додає принципово важливу тезу: соціальний конфлікт не заперечується, але має бути обмежений рамкою політичної спільноти — нації або держави. Конфлікт інтересів визнається неминучим, однак він не повинен руйнувати цілісність політичного «ми». Саме тому в міжвоєнному інтелектуальному дискурсі ця традиція часто супроводжується системною критикою ліберального індивідуалізму, який розглядається як чинник соціальної дезінтеграції («атомізація») й марксистського класового дуалізму, що зводить складну структуру суспільства до бінарної моделі «клас проти класу».

Узагальнюючи зазначимо, що органічний націоналізм формулює принцип, який згодом стає програмним для національного солідаризму: соціальні групи не заперечуються, але мають бути інтегровані в єдину політичну волю нації.

Саме тут відбувається концептуальний перехід від соціологічного опису суспільства до політичної теорії солідарності: клас, стан або професійна група визнаються реальними, проте вони втрачають статус автономних носіїв історичної місії. Натомість таким носієм проголошується політична нація як цілісна спільнота, здатна формувати колективну волю та нести відповідальність за власний історичний розвиток.

У цьому сенсі органічний націоналізм виступає одночасно теоретичною опорою і зоною ризику для національного солідаризму: він дозволяє подолати редукаціонізм класових теорій, але водночас створює передумови для підпорядкування соціального плюралізму єдиному політичному центру.

Роблячи попередній підсумок зазначимо, що ідейні витоки національного солідаризму свідчать, що йдеться не про «екстремістську ідеологію», а про спробу теоретично відповісти на кризу соціальної єдності модерного суспільства. Так, соціологія дала факт солідарності, французький солідаризм — політичну норму, християнська доктрина — моральну вертикаль, а органічний націоналізм — рамку політичної спільноти.

Сьогодні «національний солідаризм» найпродуктивніше читати як світогляд соціально-національної єдності, близький до мовлення про соціальну згуртованість і стійкість (resilience), але з важливою умовою: єдність

не може бути тотожна придушенню політики. Відтак актуальність концепту — висока, а його головний ризик — підміна солідарності «державною одностайністю».

Український класичний солідаризм як самостійна традиція політичної думки

Український солідаризм міжвоєнного періоду не був механічним запозиченням західноєвропейських доктрин. Він сформувався як оригінальна відповідь на проблему бездержавності, соціальної роз'єднаності та цивілізаційного розлому українського суспільства, що надало цим концепціям особливої екзистенційної гостроти. На відміну від французького солідаризму, зосередженого на соціальній справедливості в межах уже існуючої держави, український солідаризм мав виразно державотворчий характер. В огляді *П. Гай-Нижника* показано, що в українській думці виникає ціла низка солідаристських концептів: «класократія» (В. Липинський), «націократія» (М. Сціборський), «національний солідаризм» (О. Бойдуник (псевдонім — П. Боярський) [13, с. 16].

Політична думка *В'ячеслава Липинського* становить класичний фундамент українського солідаризму, навіть якщо сам термін не використовується систематично. Його концепція класократії ґрунтується на ідеї солідарної співпраці соціальних верств в ім'я творення та збереження держави.

Липинський рішуче відкидає як ліберальний партійний атомізм так і марксистську редукцію політики до класового конфлікту. Для нього нація — це політична спільнота відповідальності, а не етнографічний чи класовий конструкт. Саме тому він наполягає на необхідності історичного примирення різних соціально-культурних типів українства:

«Ми хочемо такого діла, яке сполучить Хама і Яфета... і дасть їм одну, спільну, загальноукраїнську державну ідею» [14, с. 134].

Ця відома його формула є метафорою солідарної інтеграції соціально-культурних відмінностей, а не їх нівеляції. Вона є концентрованим виразом солідаристської логіки: не уніфікація, не домінування однієї групи, а інтеграція відмінностей у межах спільного державного проекту [15, с. 65]. У *«Листах до братів-хліборобів»* В. Липинський неодноразово підкреслює, що держава не може бути продуктом партійної боротьби, оскільки партійність розриває націю на фрагменти, нездатні до тривалої політичної волі [14, с. 88–90].

Наступним етапом українського солідаризму є праця *Миколи Сціборського «Націократія»* (1935), у якій солідаристські інтуїції набувають систематизованої політико-інституційної форми. Він прямо визначає

націю як політичну спільноту, що стоїть над партіями і класами, носієм суверенної волі, а державу як інструмент організації національної волі.

Його різка критика класової боротьби має чітке солідаристське спрямування: «Класова боротьба, перенесена на ґрунт нації, є найкоротшою дорогою до національного самознищення» [16, с. 47].

Водночас важливо підкреслити: націократія Сціборського є радикалізованою формою солідаризму, в якій посилюється роль держави та зменшується простір політичного плюралізму. Саме тому вона має бути аналітично відмежована від класичного, етично зорієнтованого солідаризму Липинського. Однак, попри авторитарні елементи, у концепції Сціборського чітко простежується солідаристська інтенція: соціальна справедливість; професійне представництво; підпорядкування економіки національним інтересам.

У програмних документах ОУН 1930-х років солідаризм постає як ідеологія національної мобілізації, спрямована на подолання соціального та політичного розпаду, а також у спробі поєднати націоналізм із соціальною відповідальністю. Саме тут формується поняття «національного солідаризму» у вузькому сенсі — як ідеологічна відповідь на фрагментацію українського суспільства. Як слушно зауважує П. Гай-Нижник, саме в українській міжвоєнній традиції солідаризм набуває “державницького та екзистенційного виміру”, оскільки йдеться не про реформу існуючої держави, а про саму можливість її постання [13, с. 16].

П. Боярський, як представник цього напрямку, аналізує солідаризм як інструмент формування модерної української нації, де національні інтереси ставляться вище приватних або групових. У цьому контексті він визначає національний солідаризм як вищий рівень самоорганізації [17].

Загалом, українська традиція розвивала солідаризм насамперед як проблему державотворення та єдності, а не як інструмент тотального контролю.

Які ж можливості та значення українського солідаризму для сучасності?

Сучасна Україна, особливо після 2014 і радикально після 2022 року, фактично переживає емпіричну реалізацію солідаристського принципу, часто без його теоретичного означення. Український досвід війни демонструє, що: горизонтальна взаємодія громадян, волонтерство, взаємна довіра між армією, суспільством і державою стають ключовим ресурсом національної стійкості (national resilience). Це прямо корелює з класичною солідаристською тезою: єдність соціальних груп є передумовою виживання нації, а не її наслідком.

Громадянське суспільство виступає як солідаристський простір. На відміну від міжвоєнних авторитарних моделей, сучасний український солідаризм не заперечує плюралізм, не ліквідує автономію громадянського суспільства, базується на добровільній участі. У цьому сенсі він зближується з концептом *civic solidarity*, де держава виступає партнером і координатором, а не монополістом єдності.

У світоглядному ж вимірі український солідаризм може виконувати три ключові функції:

- інтегративну — поєднання різних регіональних, соціальних і культурних досвідів;

- нормативну — формування етики відповідальності, взаємного обов'язку та служіння.

- безпекову — підтримка стійкості держави в умовах гібридної та повномасштабної війни.

Водночас принципово важливо, щоб сучасне звернення до солідаризму не відтворювало його міжвоєнні деформації. Український солідаризм XXI століття може бути життєздатним лише як: демократичний, громадянський, етично вкорінений, інституційно стриманий. Український класичний солідаризм — від В. Липинського до міжвоєнних національно-державницьких концепцій — є не історичним реліктом, а глибинним світоглядним ресурсом, актуалізованим сучасним досвідом війни, солідарності та державної стійкості. Його переосмислення відкриває можливість сформуванню власної, некопійованої моделі соціально-національної єдності, сумісної з демократією та європейським політичним. У сучасних умовах, насамперед у контексті повномасштабної війни, соціальної мобілізації та кризи глобальної безпеки — український солідаризм набуває нової актуальності. Його ключові принципи фактично реалізуються в практиках громадянської взаємодії, волонтерського руху, горизонтальної координації між суспільством, армією та державою. У цьому сенсі солідаризм може бути переосмислений як світоглядна основа національної стійкості, соціальної згуртованості та громадянської відповідальності.

Отже, український солідаризм XXI століття може виступати не ідеологією у вузькому сенсі, а нормативною рамкою демократичної єдності, що поєднує національну ідентичність, соціальну справедливість і політичний плюралізм. Його значення полягає не у відтворенні міжвоєнних моделей, а в здатності запропонувати власну, історично вкорінену відповідь на виклики сучасної державності та війни.

Розглядаючи ідейні витoki і концепти національного солідаризму зауважимо, що він не зводиться до набору інституцій або політичних практик. Його слід розуміти передусім як нормативну доктрину, що формує

певний тип політичного мислення й державної етики. У цьому сенсі він має чітке принципове ядро, яке зберігається попри різні історичні реалізації. Спробуємо узагальнити найважливіші принципи національного солідаризму:

1) Принцип органічної єдності нації

Базовим принципом національного солідаризму є уявлення про націю як органічну соціально-політичну цілісність, що не зводиться ні до суми індивідів, ні до механічного поєднання класів. У класичній солідаристській логіці нація мислиться як рамка спільного блага; групи — як частини одного політичного тіла. Так, зокрема Отмар Шпанн формулює цю ідею у радикалізованій формі: «Не ціле складається з частин, а частини визначаються через ціле» [9, р. 7].

Для національного солідаризму це означає, що соціальні групи мають сенс лише в межах національної цілісності, а не поза нею. В українській традиції цю думку послідовно проводить В'ячеслав Липинський, для якого нація — це «не сума класів, а історична політична спільнота, об'єднана державницькою ідеєю» [14, с. 32–33].

2) Принцип соціальної солідарності замість класового антагонізму

У солідаристській логіці нерівність і приниження руйнують лояльність і «ми». Національний солідаризм визнає соціальні відмінності й конфлікти, але трактує їх як внутрішню проблему єдиної спільноти, а не як підставу для її руйнування. Так, Леон Буржуа прямо підкреслював, що солідаризм: «не заперечує соціальної нерівності, але прагне надати їй форми, сумісної зі справедливістю та соціальним миром» [4, р. 31]. А. М. Сціборський формулює це у максимально політичній формі: «Нація не може бути ареною класової війни, бо класова війна нищить саму націю» [16, с. 47].

У цьому полягає принципова різниця з марксизмом, який розглядає конфлікт як двигун історії, а солідаризм як загрозу цілісності, яку необхідно інституційно й морально стримувати.

3) Принцип пріоритету загальнонаціонального блага

Мова йде про підпорядкування групових, корпоративних і партійних інтересів загальнонаціональному благу. Йдеться не про їх ліквідацію, а про ієрархію політичних цінностей. У солідаристській парадигмі: приватний інтерес легітимний, груповий інтерес допустимий, але національний інтерес має нормативну першість. Цей принцип безпосередньо впливає з концепції «соціального боргу». За Леоном Буржуа, кожен індивід і кожна група є боржником перед суспільством: «Найсильнішим і найглибшим

почуттям є почуття соціального обов'язку — або, точніше, соціального боргу» [11, р. 10].

В українській солідаристській думці цей принцип набуває державницького виміру. В. Липинський наголошує, що партійні інтереси стають руйнівними тоді, коли вони підміняють собою державну ідею [14, с. 88–90].

4) Принцип держави як арбітра та координатора

У класичному солідаризмі держава не є «нічним сторожем» (як у лібералізмі), але й не є тотальним власником суспільства (як у тоталітарних моделях). Її функція — арбітраж і координація між соціальними групами, гарантування справедливості та запобігання деструктивним конфліктам. Французька солідаристська традиція наполягала, що держава повинна: «втручатися не для того, щоб придушувати свободу, а щоб зробити свободу соціально життєздатною» [4, р. 35].

Саме тут проходить лінія розмежування між солідаризмом і його авторитарними деформаціями. Коли держава перестає бути арбітром і проголошує себе втіленням нації, солідаризм трансформується у форму політичного примусу (італійський та частково німецький випадки міжвоєнного періоду).

5) Принцип етичного виміру політики

Це нерідко недооцінений принцип. Солідаризм виходить з того, що соціальний порядок не може триматися лише на праві чи силі; він потребує морального консенсусу щодо взаємної відповідальності. Так, Дж. Хейворд зазначає, що солідарність тримається на моральному імперативі взаємної відповідальності — «соціальному боргу» [5, с. 10].

Цей мотив поєднує і соціологію Дюркгайма і солідаризм Буржуа і християнську соціальну доктрину і українську державницьку традицію. Недарма Гай-Нижник підкреслює, що солідаризм — це не тільки політична, а й світоглядна концепція, в якій «моральна єдність нації передує інституційним формам» [13, с. 6].

Таким чином, принципи національного солідаризму дозволяють трактувати його як: альтернативу класовому конфлікту, як критику атомізованого індивідуалізму і як етико-політичний проєкт національної єдності. Водночас, саме порушення цих принципів, передусім заміна арбітражу примусом, історично призводило до авторитарних деформацій солідаристської ідеї.

Однак, залишається ще одне питання — це відмежування національного солідаризму від таких споріднених ідеологічних концептів як соціалізм, лібералізм, корпоратизм (як концепції органічної соціальної інтеграції через професійні та станові корпорації) та націоналізм.

Справа в тому, що національний солідаризм як політико-світоглядна доктрина посідає проміжне, але не компромісне місце між провідними ідеологіями модерності. Його історична доля значною мірою визначається тим, що він постійно перебував у напрузі між нормативною етикою єдності та спокусою політичної уніфікації. Саме тому коректне відмежування солідаризму від споріднених концептів є необхідною умовою його сучасного переосмислення. Так:

1) Принциповою відмінністю національного солідаризму від соціалізму є відмова від класового конфлікту як рушія історії. Якщо марксизм розглядає суспільство як арену об'єктивної боротьби антагоністичних класів, то солідаризм трактує соціальні суперечності як внутрішню проблему єдиної політичної спільноти, яка має вирішуватися шляхом координації, а не руйнування. Л. Буржуа прямо наголошував, що солідаризм не є «пом'якшеним соціалізмом», а альтернативною логікою соціальної справедливості, заснованою не на конфіскації чи революції, а на соціальному боргу та відповідальності [4, р. 47]. Отже, солідаризм не заперечує соціальної нерівності як факту, але заперечує її політичну абсолютизацію.

2) Національний солідаризм принципово дистанціюється від ліберального індивідуалізму, який розглядає суспільство як сукупність автономних індивідів, об'єднаних лише правом і контрактом. Солідаристська критика лібералізму полягає не у відмові від свободи, а у вказівці на її соціальну умовність.

Як зазначав Л. Буржуа, свобода індивіда можлива лише в тому суспільстві, де вже існують порядок, право і колективні зусилля попередніх поколінь; саме тому свобода не може бути позбавлена обов'язків [5, р. 10]. Е. Дюркгайм у соціологічному вимірі підтверджує цю інтуїцію, показуючи, що в умовах органічної солідарності індивідуальна автономія зростає разом із взаємозалежністю, а не всупереч їй [2, с. 129].

Таким чином, солідаризм постає як критика атомізованого індивідуалізму, але не як заперечення індивідуальної гідності.

3) Ототожнення національного солідаризму із корпоратизмом є методологічно хибним. Корпоратизм — це інституційна форма, тоді як солідаризм — нормативно-світоглядна основа, яка може реалізовуватися різними способами. Корпоратизм передусім відповідає на питання як інституційно впорядкувати соціальні інтереси, тоді як національний солідаризм — на основі чого можлива політична єдність спільноти. Саме ця світоглядна пріоритетність відрізняє солідаризм від корпоратистських моделей, навіть тоді, коли вони використовують схожі інструменти соціальної інтеграції.

У класичній теоретичній перспективі корпоратизм постає як модель соціально-політичної організації, спрямована на подолання класового конфлікту шляхом інституціоналізації професійно-функціональних корпорацій як легітимних представників колективних інтересів. Як зазначає Філіпп Шміттер, корпоратизм ґрунтується на принципі «організованого представництва соціальних інтересів, визнаного та регульованого державою» [18, р. 93], що принципово відрізняє його як від ліберального плюралізму, так і від марксистської конфліктної парадигми. Водночас у соціологічній традиції Еміль Дюркгайм корпоратизм осмислюється як механізм моральної інтеграції сучасного суспільства, покликаний «замінити антагонізм класів організованою солідарністю професій» [19, с. 10] та вписати соціальні відмінності у цілісний нормативний порядок держави.

Водночас національний солідаризм не може бути зведений до корпоратизму, попри наявність спільних інституційних інтуїцій. Якщо у корпоратизмі, за логікою Філіпп Шміттер, ключовим виступає впорядковане представництво соціальних інтересів у межах держави, то солідаризм переносить центр ваги з механізмів узгодження інтересів на світоглядний принцип спільної відповідальності та політичного «ми». У цьому сенсі солідаризм, перегукуючись із дюркгаймівською ідеєю моральної інтеграції суспільства, виходить за межі функціонально-інституційної логіки корпоратизму й набуває характеру цілісної соціально-політичної доктрини.

Італійський міжвоєнний досвід показує, що за відсутності демократичних обмежень корпоратизм здатен перетворитися на механізм державного контролю над суспільством. Як зауважує Т. Ріга, універсалістські та корпоративні концепції «починалися як пошук третього шляху, але за певних умов деградували у тоталітарний колективізм» [8, р. 1].

Цей досвід є ключовим для сучасної інтерпретації солідаризму: солідарність, нав'язана примусом, перестає бути солідарністю.

4) Національний солідаризм також принципово відрізняється від націоналізму, який зосереджується виключно на ідентичності та політичному суверенітеті, ігноруючи соціальну інтеграцію. Історичний досвід свідчить, що націоналізм без соціальної солідарності швидко породжує внутрішній розкол, що підриває саму державність. Так, українська традиція особливо чутлива до цієї проблеми. В. Липинський наголошував, що без «спільної державної ідеї» різні соціальні й культурні типи українського суспільства залишаються політично роз'єднаними [14, с. 32–33].

У ХХІ столітті національний солідаризм рідко вживається як самоназва ідеології. Натомість його ключові інтуїції інкорпоровані в сучасні концепти:

- social cohesion (соціальна згуртованість) — здатність суспільства підтримувати внутрішню єдність за умов різноманіття (Council of Europe, 2010, p. 3);

- national resilience (національна стійкість) — спроможність нації витримувати кризи, не руйнуючи демократичного порядку;

- civic solidarity (громадянська солідарність) — добровільна відповідальність громадян за спільне благо.

Ці поняття фактично відтворюють класичну солідаристську тезу: соціальна єдність є ресурсом безпеки й розвитку, а не побічним ефектом економіки чи ідеології. Водночас сучасний контекст вимагає чіткого нормативного застереження: солідарність не може підміняти політичний плюралізм і не може бути виправданням обмеження свободи.

Висновки

Національний солідаризм постає як соціально-політична та світоглядна доктрина, спрямована на подолання внутрішніх соціальних розколів у межах політичної нації шляхом солідарної взаємодії соціальних груп, підпорядкованої загальнонаціональному благу. Його інтелектуальні витoki — від соціологічного солідаризму та християнської соціальної доктрини до органічного націоналізму — формують альтернативу як класовому конфлікту марксизму, так і атомізованому індивідуалізму ліберальної традиції. У класичному розумінні солідаризм поєднує етичний вимір політики з ідеєю держави як арбітра й координатора суспільних інтересів, а не їх примусового уніфікатора.

Його історичні деформації ХХ століття не скасовують нормативної цінності самого принципу солідарності, але слугують попередженням: коли єдність нав'язується силою, вона перестає бути солідарністю і перетворюється на форму політичного примусу.

Українська традиція національного солідаризму, сформована в умовах бездержавності та соціальної фрагментації, надає цій доктрині виразного державотворчого змісту. Її переосмислення в сучасних умовах війни й трансформації суспільства засвідчує, що солідаризм може бути актуалізований не як ідеологія авторитарної єдності, а як нормативна рамка демократичної згуртованості, громадянської відповідальності та національної стійкості. Саме в такому значенні він зберігає свою теоретичну цінність і практичну значущість для сучасної України.

У сучасних умовах — війни, соціальної фрагментації, кризи довіри — національний солідаризм може бути переосмислений як світоглядна основа соціальної згуртованості та національної стійкості, за умови його чіткого розмежування з авторитарними ідеологіями та збереження демократичного, етичного ядра.

Список посилань

1. Council of Europe. (2010). *New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 11 p.
2. Durkheim, É. (1997). *De la division du travail social*. Paris: Presses Universitaires de France (PUF). 416 p. (Orig. ed. 1893)
3. Leo XIII. (1891). *Rerum Novarum: Encyclical Letter on Capital and Labor (May 15, 1891)*. Vatican City: Libreria Editrice Vaticana. 38 p.
4. Hayward, J. E. S. (1961). *The Official Social Philosophy of the French Third Republic: Léon Bourgeois and Solidarism*. *International Review of Social History*, 6, 19 – 48. 30 p.
5. Hayward, J. E. S. (1963). *Educational Pressure Groups and the Indoctrination of the Radical Ideology of Solidarism, 1895 – 1914*. *International Review of Social History*, 8, 1 – 40. 40 p.
6. Rocco, A. (1925). *La dottrina politica del fascismo*. Rome: Istituto Nazionale Fascista di Cultura. 36 p.
7. Bottai, G. (1931). *La Carta del Lavoro*. Rome: Tipografia del Senato del Regno. 48 p.
8. Riha, T. J. F. (2008). *Spann's Universalism – The Foundation of the Neoromantic Theory of the Corporative State*. Vienna: unpublished research paper. 14 p.
9. Spann, O. (1921). *Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft*. Leipzig: Quelle & Meyer. 560 p.
10. Riha, T. (2008). *Otmar Spann: Universalism and the Critique of Modern Society*. *Journal of the History of Ideas*, 69(1), 1 – 20. 20 p.
11. Bourgeois, L. (1896). *Solidarité*. Paris: Armand Colin. 352 p. (Orig. ed. 1896)
12. Meinecke, F. (1970). *Cosmopolitanism and the National State*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 403 p.
13. Гай-Нижник, П. (2018). *Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні*. Київ: [б. в.]. 20 с.
14. Липинський, В. (1926). *Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму*. Відень: Carl Hermann. 580 с.
15. Омельченко, Ю. (2004). *В'ячеслав Липинський та український монархізм (історико-політологічний аспект)*. *Наукові записки НАУКМ. А. Політичні науки*, 30, 61 – 67.
16. Сціборський М. *Націократія*. Париж: б. в., 1935. 121 с.
17. Боярський П. К. *Національний солідаризм*. [Б. м.]: б. в., 1946. 94 с.

18. Schmitter, P. C. (1974). Still the century of corporatism? *The Review of Politics*, 36(1), 85 – 131. <https://doi.org/10.1017/S0034670500022178>
19. Durkheim, É. (1992). *Professional ethics and civic morals* (C. Brookfield, Trans.). London: Routledge. (Original work published 1950).

References

1. Council of Europe. (2010). *New strategy and Council of Europe action plan for social cohesion*. Strasbourg, France: Council of Europe Publishing. 11 p.
2. Durkheim, É. (1997). *The division of labour in society* (W. D. Halls, Trans.). New York, NY: Free Press. 416 p. (Original work published 1893)
3. Leo XIII. (1891). *Rerum novarum: Encyclical letter on capital and labor* (May 15, 1891). Vatican City: Libreria Editrice Vaticana. 38 p.
4. Hayward, J. E. S. (1961). The official social philosophy of the French Third Republic: Léon Bourgeois and solidarism. *International Review of Social History*, 6, 19 – 48. 30 p.
5. Hayward, J. E. S. (1963). Educational pressure groups and the indoctrination of the radical ideology of solidarism, 1895 – 1914. *International Review of Social History*, 8, 1 – 40. 40 p.
6. Rocco, A. (1925). *The political doctrine of fascism*. Rome, Italy: Istituto Nazionale Fascista di Cultura. 36 p.
7. Bottai, G. (1931). *The Charter of Labour*. Rome, Italy: Tipografia del Senato del Regno. 48 p.
8. Riha, T. J. F. (2008). *Spann's universalism: The foundation of the neoromantic theory of the corporative state*. Vienna, Austria: Unpublished manuscript. 14 p.
9. Spann, O. (1921). *The true state: Lectures on the destruction and reconstruction of society*. Leipzig, Germany: Quelle & Meyer. 560 p.
10. Riha, T. (2008). Otmar Spann: Universalism and the critique of modern society. *Journal of the History of Ideas*, 69(1), 1-20. 20 p.
11. Bourgeois, L. (1986). *Solidarity*. Paris, France: Armand Colin. 352 p. (Original work published 1896)
12. Meinecke, F. (1970). *Cosmopolitanism and the national state*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 403 p.

13. Hai-Nyzhnyk, P. (2018). *Solidarism as a socio-political concept: An outline of its historical development in Europe and Ukraine*. Kyiv, Ukraine: Author's edition. 20 p.
14. Lypynskiy, V. (1926). *Letters to the brothers — landowners: On the idea and organization of Ukrainian monarchism*. Vienna, Austria: Carl Hermann. 580 p.
15. Omelchenko, Yu. (2004). Viacheslav Lypynskiy and Ukrainian monarchism (historical and political aspect). *NaUKMA Research Papers. Political Science*, 30, 61 — 67.
16. Sciborskyi, M. (1935). *[Natiocracy*. Paris: n.p., 121 p.
17. Boiarskyi, P. K. (1946). *National solidarism*. n.p., 94 p.
18. Schmitter, P. C. (1974). Still the century of corporatism? *The Review of Politics*, 36(1), 85-131. <https://doi.org/10.1017/S0034670500022178>
19. Durkheim, É. (1992). *Professional ethics and civic morals* (C. Brookfield, Trans.). London: Routledge. (Original work published 1950).

Anatolii Tolstoukhov

Doctor of Philosophical Sciences, Academician

National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0000-1028-9221>

e-mail: anatoliytolst@gmail.com

**NATIONAL SOLIDARISM AS AN ALTERNATIVE TO
MODERNITY**

Abstract

The article provides a comprehensive political-science and worldview-oriented analysis of national solidarism as a socio-political doctrine aimed at overcoming internal social and political divisions within the nation-state. The purpose of the study is to conceptualize national solidarism as an alternative both to the class-conflict logic of Marxism and to the atomized individualism of the liberal tradition, as well as to determine its theoretical and practical significance for contemporary Ukraine.

The study analyzes the intellectual origins of the solidarist paradigm, including sociological solidarism, the French solidarist doctrine of Léon Bourgeois, Christian social thought, and concepts of organic nationalism. It is demonstrated that national solidarism is grounded in the understanding of the nation as an organic political whole, within which social groups interact not through antagonism but through solidaristic coordination of interests subordinated to the common national good.

Particular attention is paid to the analysis of the main historical schools and models of national solidarism, including the French, Italian corporatist, German-Austrian universalist, and Ukrainian traditions. The fundamental distinction between classical solidarism and its authoritarian deformations of the interwar period — arising from the substitution of solidarity by state coercion — is substantiated.

The article examines Ukrainian classical solidarism as developed in the works of Viacheslav Lypynskyi, Mykola Stsiborskyi, and within the ideological discourse of the interwar national-state movement. Its distinctly state-building

character, shaped by conditions of statelessness and social fragmentation, is identified. It is argued that under contemporary conditions of war and societal mobilization, solidarity can be reinterpreted as a normative framework for social cohesion, civic responsibility, and national resilience compatible with a democratic political order.

Keywords: national solidarism; solidarity; political nation; social cohesion; civic solidarity; national resilience; state-building; social justice; political identity; civil society; democratic state; political responsibility; ideologies of modernity.

Надійшла до редакції 12.10.2025

Прийнято до друку 18.11.2025

Оприлюднено 29.12.2025